

A SZUDÉTA NÉMETEK

A „SZUDÉTANÉMET” SZÓ újkeletű kifejezés, mindössze a századforduló óta kezdik németek és csehek egyaránt használni. Hosszu ideig a Szudéták Szilézia, Morvaország és a régi Csehország határán csupán egy hegyláncot jelentettek, később azonban a cseheknek jutott egész volt osztrák terület németeit szudétanémeteknek nevezik. Ezek a németek, régebben németcsehek (Deutschböhmen), patkóalakban veszik körül a cseheket és morvákat, s a köztársaság területén négy kerületben alkottak zárt tömböt: *Deutschböhmen, Böhmerwald, Südmähren és Sudetenland* kerületekben. Az itt lakó németek nyelvjárásra nézve is négy csoportba tartoznak, délen a középbajor, Eger vidékén az északbajor, az Elba folyótól a Szudétákig a felsőszász és tovább keletre a sziléziai nyelvjárás az uralkodó.

A szudétanémet vidék sehol sem lapály, de igazi magashegységet sem találunk itt. Mezőgazdasági szempontból ezek a területek inkább szegények, mintegy harmadrészüket erdőség borítja, ön-ellátásra nem képesek. Az északi rész azonban még az osztrák időkben tele van ipari telepekkel, míg a délnyugati rész fűrdői révén világhírű. Azok a területek, ahol a németek abszolút többséget képviseltek 27,793 négyzetkilométert ölelnek fel s a legutóbbi népszámlálás szerint az egész Csehszlovákia területén élő 3,231.688 német lakosból 2,823.537 élt e zárt német nyelvterületen, vagyis a köztársaság németiségének 87.4 százaléka; a terület összes lakossága viszont 3,272.799 lélek, a köztársaság lakosságának 22.2 százalékát jelentette. A köztársaság németiségének számában az utolsó 10 évben bizonyos emelkedés mutatkozott, ugyanakkor azonban arányszámuk tíz év alatt egy százalékkal vissza esett. A születések száma csökkenő irányzatot mutatott s 1934-ben elérte azt a határt, amelyen alul már fogy a népesség (1000 lélekre 13.83 élveszületés). Csehszlovákia területén a németeknek volt a legkedvezőtlenebb népesedési szaporulatuk, a házasságok 54.54%-nál háromnál kevesebb a gyermek (a cseheknél 54.01%) A szudétanémetiségnek 51 százaléka élt falun és kisebb ipari telepeken, 23% kisvárosokban, 21 százalék százezer léleknél kevesebbet számláló városokban, míg 5 százalék nagyvárosok lakója volt. Ez a megoszlás nem különbözött lényegesen a csehekétől. A két nép társadalmi rétegződésében nincs nagyobb eltérés. A szudétanémet tartományok német, valamint cseh lakosságának foglalkozási csoportok szerinti megoszlását, valamint az egyes foglalkozási csoportokban 1921 és 1930 között beállott változásokat érdekesen mutatja be a túloldali táblázat:

Foglalkozási ág	Az 1930 évi népszámlálás szerint összesen:	Az 1921. évi népszámláshoz képest különbözet		100 lakosra esett	
		absz. szám	%	1921	1930
A) Csehek					
Mezőgazdaság	1.997.672	- 317.426	- 13.7	34.41	27.33
Ipar	2.882.363	+ 331.135	+ 13.0	37.92	39.44
Keresk., hitel	1.054.909	+ 295.948	+ 39.0	11.28	14.43
Közalk., szab. fogl.	482.620	+ 87.081	+ 22.0	5.88	6.60
Más foglalkozás	891.336	+ 184.754	+ 26.1	10.51	12.20
Összesen:	7.308.900	+ 51.492	+ 8.6	100.00	100.00
B) Németek					
Mezőgazdaság	744.346	- 108.002	-12.7	27.29	23.03
Ipar	1.469.756	+ 108.160	+ 7.9	43.59	48.48
Keresk., hitel	417.027	+ 34.327	+ 9,0	12.25	12.91
Közalk., szab. fogl.	170.118	+ 518	+ 0.3	5.43	5.26
Más foglalkozás	430.441	+ 73.117	+ 20.5	11.44	13.32
Összesen:	3.231.688	+ 108.120	+ 35	100.00	100.00

A két nemzetiség foglalkozási csoportjaiban történt változások így is elég érdekesek, még beszédesebbekké válnak azonban, ha – ugyancsak a hivatalos csehszlovák statisztikák adataira támaszkodva – az egyes társadalmi rétegekben 1921 és 1930 között történt eltolódásokat figyeljük meg.

	1930-ban	Különbözet		1000 lélekből
	összesen	absz. szám	%	1930-ban
A) Csehek				
Önálló foglalk.	2.917.451	- 20.990	- 0.7	399.2
Bérlők	30.756	- 1.944	- 5.9	4.2
Hivatalnokok	541.510	+ 96.878	+ 21.8	74.1
Munkások	3.440.833	+ 749.320	+ 27.8	470.8
Tanoncok	149.951	- 1.752	- 1.2	20.5
Napszámosok	228.396	- 240.120	- 51.3	31.2
Összesen:	7.308.900	+ 581.492	+ 8.0	1000.0
B) Németek				
Önálló foglalk.	1.286.206	- 37.376	- 2.8	398.0
Bérlők	17.469	+ 2.269	+ 14.9	5.4
Hivatalnokok	241.764	+ 2.366	+ 1.0	74.8
Munkások	1.445.440	+ 128.490	+ 9.8	447.3
Tanoncok	52.261	- 11.084	- 17.5	16.2
Napszámosok	188.521	+ 23.455	+ 14.2	58.3
Összesen:	3.231.688	+ 108.120	+ 3.5	100.00

A csehek és németek foglalkozási rétegeit összehasonlítva, mindkét népnél egyaránt a mezőgazdasági lakosság feltűnően erős csökkenését állapíthatjuk meg. Ez a csökkenés akkora, hogy már-már a földtől való menekülés jeleit mutatja. A táblázatok többi számsorai világosan utalnak arra, hogy a két nép életében az évtizednyi időközben gyökeres változás ment végbe. A közalkalmazottaknak a szabadfoglalkozásúak csoportjával való összekapcsolása nem mutatja elég világosan, de tény, hogy a némettség óriási arányban szorult ki az állam és községek szolgálatából és kényszerült ezzel egyidejűleg szabad pályákon keresni megélhetését. Más adatközlésből tudjuk, hogy ezalatt a németek 40.000 közalkalmazotti állást veszítettek el; a *Národni Listy* 1934-ben számításokat közölt s ezek szerint Csehszlovákia összes orvosai közül 44% német, a történeti Csehszlovákia német ügyvédek aránya 41% s a mérnöki kamarában is a csehek 2%-kal országos arányszámukon alul vannak képviselve. De ez az átrétegződés nem járt áldozatok nélkül. Erről a napszamosok arányszámában beállt változások beszélnek érthetően.

RÉGI IGAZSÁG, hogy minden nép életlehetőségeinek a gazdaság az alapja. Egészséges gazdasági élet hiányában szellemi és politikai tekintetben sem maradhat független egy nemzet. Egy kisebbségi sorsba jutott népnek pedig a jövője dőlhet el azon, hogy mennyire tudja a gazdasági élet irányítását kezében tartani s milyen mértékben képes a népi érdekekkel összhangba hozni gazdaságpolitikáját. A népmozgalom alakulása mellett talán ezt a kérdést tekinthetjük minden nemzetkisebbség sorsdöntő kérdésének. Ebből a szempontból kell tehát a szudéta-németek évtizedes elégedetlenségét is megítélnünk. Lehet, hogy politikai tekintetben a csehszlovák állam több jogot biztosított részükre, mint Közép-európa némely más állama a maga kisebbségeinek. Nyelvhasználatuk alig volt korlátozva, egyetemük, két tehnikai főiskolájuk, 70 középiskolájuk, 10 tanítóképzőjük, 53 gazdasági és 51 kereskedelmi iskolájuk, 441 polgári és 3177 népiskolájuk volt és csehszlovák iskolát mindössze tizenkét-tizenháromezer gyermek látogatott. Mit ért azonban mindez, ha az életlehetőségeket lassan kihúzták alóluk s a némettség százazreit döntötték nyomorba? A módszer humanusnak látszott s bizonyára demokratikusnak is. Felémelt fejvel lehetett Eger vagy Aussig egynyelvű, német cégtábláira hivatkozni vagy rámutatni arra, hogy az összes vasutasoknak még mindig 30 százaléka német (igaz, hogy nagyobb részt a rosszabbul fizetett és jelentéktelenebb állásokban), s közben meg lehetett feledkezni a 300.000 német munkanélkülről s arról a 20.000 németről, aki a szudétaföldön 1920 és 1935 között öngyilkosságot követett el. Pedig ez a szám már önmagában is sokat mond és mindennél jobban érzékelteti az ipari vidékek nyomorát, anyagi és lelki elesettségét 1919 és 1935 között a köztársaság területén 65.442 öngyilkosság történt, s ezekből 19.696 esett a német vidékekre.

120 bírósági körzetről van szó 3.117.920 lakossal, kik a köztársaság lakosságának 21.17%-át jelentik; az öngyilkosságok

aránya viszont 30.1 százalék. A két szám közötti különbség jellemzi a helyzetet, bár az is igaz, hogy – amint ezt dr. Korcak cseh statisztikus megállapítja – a régi Ausztriában is a cseheknél kedvezőtlenebb öngyilkossági arányt mutatnak fel a német területek. Figyelemre méltó azonban, hogy amíg az öngyilkosságok arányszámát illetően mindig vezető helyen álló Hamburgban 10.000 lélekre 5.3 öngyilkosság esett, addig egyes szudétánémet kerületekben (pl. Weipert, Leitmeritz, Lobositz, Auscha, Zwittau, stb.) az 1932 és 1935 közötti évek átlaga 7.

Tervszerű elszegényítő politikával állunk itt szemben. Első lépése a földreform volt, mikor is a németység 480.000 hektár földet és 20.000 munkahelyet veszített el. Ez azonban nem volt döntő, s még a második lépés, a németységnek a közalkalmazotti pályákról való visszaszorítása sem volt az. A németséget az állam gazdaságpolitikájának azok az intézkedései érintették legsúlyosabban, amelyek az ipari vidékek termelését szorították egyre szűkebb keretek közé, évről-évre növelve a munkanélküliek számát. A német ipar katasztófáját a munkanélküliek számának alakulása érzékelteti legjobban. 1935 januárjában a nyilvántartott munkanélküliek száma 818.005. A munkanélküliek 35.3 százaléka, 289.099 ember, az abszolút német többségű vidékekre esik, s ez az arányszám később még növekszik, s 1936 végén már eléri a 47.7 százalékot is. A német gyáriparosok szövetsége jellemző adatokat közölt a munkanélküliség nemzetiségi megoszlására nézve. Eszerint 1936-ban a munkanélküliségről az alábbi képet kapjuk :

	1000 lakosra esett munkanélküli:				
	100–80	80–50	50–20	20–0	Összesen
	százalékos német többségű kerületekben				
1935. XII. 31.	106.1	77.7	54.3	43.2	59.0
1936. I. 31.	109.4	81.3	58.3	46.1	62.2
1936. III. 31.	103.2	78.3	53.9	42.3	58.0
1936. VI. 30.	85.4	65.4	36.4	29.0	43.6
1936. XII. 31.	84.5	65.1	44.3	32.9	46.6

Még ha tekintetbe is vesszük, hogy az ipari vidékek jelentős része németek által lakott területeken feküdt, lehetetlen észre nem vennünk, hogy itt nem csupán általános válsággal állunk szemben, hanem tervszerű akcióval, mely a kenyeret akarta a német munkásság kezéből kiütni. Tizenhat kerületből, ahol ezer lélekre száznál több munkanélküli esett, 15 kerület német többségű volt s csupán egy volt cseh. A legnagyobb munkanélküliséget Graslitz vidéke mutatta fel 1000 lakos közül 236 munkanélkülivel. A nagymértékű munkanélküliség csökkentésére alkalmas közmunkákból, állami beruházásokból a német vidékek számára alig jutott valami. A német nyelvterületen a lakosságnak csupán 15–7 százalékát tette ki az államalkotó nép, ennek ellenére az állami szállításokból 1933 január 1-től 1936. szept. 30-ig 81.9 százalékos arányban részesültek cseh cégek s csak 18.1 százalékban németek. A német vidékekre 1937-ben az összes beruházásoknak csupán 7.7 százaléka esett.

Az ipari termelés a megnemértő gazdaságpolitika és a világszerte jelentkező válság következtében évről-évre csökkent. A külkereskedelmi forgalom 1920-ban még 52,4 milliárd Kc, 1930-ban már csak 33,1 milliárd és 1936-ban alig éri el a 16 milliárd Kc-t. A kiviteli lehetőségek összezsugorodtak s ezzel egyenes arányban csökkent az ipar termelése is. A cukoripar termelése 1930/31-ben még 11,427 ezer q, 1933-ban már csak 5,250 q. Az üvegipar kivitele az 1929 évi 1380 millió korona értékről pár év alatt 530 millió koronára esett vissza. A gablonzi üvegipar elvesztette termelési lehetőségének 75 százalékát. A szinte teljesen német kézen levő porcellángyár 1929-ben még 19.000 alkalmazottat foglalkoztat, 1933-ban már csak hétezeret s kivitele ugyanezen idő alatt egyharmadára csökken. A kohók és acélművek munkásaik 62 százalékát kénytelenek elbocsátani. A külföldi piacok elvesztése s a belföldi gazdaságpolitika hatása alatt az egykor virágzó szudétanémet iparvidékeken üzemek, gyárak, műhelyek százai szüntették be működésüket, a lakosság jelentős része más vidékekre volt kénytelen vándorolni, hogy megélhetését biztosítsa, az otthonmaradtak pedig napról-napra nehezebb viszonyok közé jutottak. A nyomorral együtt nőtt az elkeseredés s aligha tévedünk, ha az aktivista politikai pártok népszerűtlenségét s a Henlein mozgalom sikerét részint a gazdasági nyomorúság folytán előállott nagyfokú elégedetlenségben keressük.

NEHEZEN LEHET ma még megítélni, milyen mértékben tudja majd Németország a hozzácsatolt szudétanémet vidékek gazdasági életét helyreállítani. Bizonyos, hogy okos gazdaságpolitikával rövid idő alatt is jelentősen fokozhatja ezeknek a területeknek jólétét, hiszen általában gazdag területekről van szó. A szudétanémet vidék duskál erdőkben és ásványi kincsekben. Ez utóbbiak közül a barnaszén, a kaolin foglalja el az első helyet, utánuk következnek a különféle fémek, amelyeknek feltárása az utóbbi időben egyfelől szünetelt, másfelől nagymértékben fejleszthető. A barnaszén-telepek 180 kilométer hosszúságban Aussigtól Eger vidékéig húzódnak. A kibányászható szénmennyiséget 12 milliárd tonnára becsülik. Ez igen jelentékeny mennyiség, ha tekintetbe vesszük, hogy a német birodalmi széntelepek összes kibányászható mennyiségét 57 milliárd tonnára teszik a szakértők. 1937-ben Csehszlovákia 18 millió tonna barnaszént termelt, körülbelül 10%-át a német birodalom hasonló bányászatának, de a szudétanémet vidék bányászati termelése távolról sem volt oly intenzív, mint a német bányászaté. Barnaszénon kívül kőszéntelepei is vannak, de ezek javarészt Lengyelországnak jutottak. A szudétanémet vidék vasércbányái azonban jórészt kimerültek, gazdag ellenben a vidék ónban, rézben, mangán- és wolframércben, de elég jelentékeny a cink-, ólom- és grafitelőfordulás is. A nagyértékű kaolintelepek tették világhírűvé a karsbadi porcellánt. Joachimstal környékén vannak a világhírű urán ércbányák, ahonnan 1936-ban 25.000 miligramm elemi rádiumot termeltek ki.

A szudétanémet vidéknek igazi gazdasága azonban még ma

is hatalmas ipara. Természetesen igen nehéz lenne ennek az iparnak nemzetiségi jellegét meghatározni, hiszen főleg az utolsó években jelentékeny részesedést vállalt a cseh tőke is a szudétánémet vidéken. Így csak pár hónap előtt élénken foglalkoztatta a prágai cseh és német sajtót a Petschek-család 290 millió csekkorona értékű brüxi bányáérdekeltségének cseh kézre jutása. De a nemzeti szempontból való jelentőséget nem csupán a tulajdonjog kérdése dönti el, hanem az alkalmazottak, munkások nemzetiségi megoszlása. Heyda György cseh közgazdász a *Prítomnost* egyik 1927. évi számában érdekes adatokat tett közzé arról, milyen arányban részesednek a németek és a csehek a szudéta gyáriparban. Heyda a külföldi tőkeérdekeltségekre is tekintettel volt és pedig olyképen, hogy a németbirodalmi tőkét a szudétánémetek, a francia és angol tőkét a csehek javára könyvelte. A tőkeérdekeltség, valamint a tulajdonosok és igazgatósági tagok nemzetiségének tekintetbevételével igyekezett a cseh és a német ipar egymáshoz való arányát megállapítani. Számításai szerint a csehszlovákiai ipar néhány fontosabb ágában a nemzetiségi megoszlás a következő:

	Foglalkoztatott munkások száma	Csehszlovák nemzeti részesedés %	Német %
Malomipar	15,000	66	34
Cukoripar	28,000	51	49
Fűrészüzemek	37,000	45	55
Kőszénbányászat	62,000	34	66
Barnaszénbányászat	41,000	20	80
Kohók és acélművek	45,000	30	70
Gépgyárak	56,000	82	18
Téglagyárak	25,000	80	20
Cementgyárak	5,000	20	80
Porcellánipar	15,000	10	90
Üvegipar	26,000	14	86
Gablonci ipar	70,000	12	88
Papírgyártás	25,000	10	90
Textilipar	245,000	11	89

Ennek a hatalmas iparnak a sorsa nagymértékben meghatározta a szudétánémetek életszínvonalát. Bizonyos, hogy a csehszlovák kisebbségpolitika nem dolgozott brutális eszközökkel, de – amint Runciman lord is kiemeli jelentésében – a kormánypolitika által előidézett gazdasági helyzet a szudétánémet kérdés megoldásánál döntő tényező szerepét játszotta. Lehet, hogy ezeknek a gazdag ipari vidékeknek a bekebelezése egyelőre áldozatokat fog Németországtól követelni, mert egyelőre nincsenek nyersanyag készletei s a cseh korona kétszeri devalvációja miatt jelentős árszínvonalkülönbség is áll fenn és különben is kérdés marad, hogy a megnövekedett termelési mennyiséget a birodalom hol helyezze el; mégis valószínű, hogy a szudétánémet vidékek nemcsak politikailag és érzelmileg, hanem gazdaságilag is meg fogják találni számításait a birodalomban.

A GAZDASÁGI KÉRDÉS MELLETT a szudétanémet kérdés Csehszlovákiában elsősorban politikai és alkotmányjogi síkon jelentkezett. Csehszlovákia az ú. n. előzetes békeszerződésekben a népek önrendelkezési jogának a keresetülvitelére vállalt kötelezettségeket. A békekonferenciához intézett és ma olyan sokat emlegetett III. memorandum a német vidékeknek Csehszlovákiához csatolását stratégiai és gazdasági okokkal indokolja, de ígéretet tesz arra nézve, hogy „a németek ugyanazokat a jogokat fogják élvezni Csehszlovákiában, mint a csehek, a német nyelv második hivatalos nyelv lesz”. Ez az emlékirat, valamint Benesnek 1919 május 20-án kelt jegyzéke azt az ígéretet tartalmazza, hogy az új állam megalapításánál mintául a svájci alkotmányt tartják szem előtt s a kormányzati szellem hasonló lesz a svájcihoz. A sokat hangoztatott „Keleti Svájc” jelszava azonban hamarosan feledésbe merült és olyan fejlődés indult meg, amely a svájci kantonális és nemzetiségi decentralizáció helyett a centralizált állam felé haladt. Ebben a helyzetben a nemzetiségek számára aligha maradt más eszköz rendelkezésre, mint a merev ellenzékiesség álláspontjára helyezkedni s kiépíteni a maguk belső szervezeteiket olyan mértékben, hogy az államhatalom nyomásának ellent tudjanak állani.

Mi az oka annak, hogy a német–cseh együttélés, melyet a csehszlovák állam megalkotói 1919-ben svájci alapon véltek megoldhatónak, még rövid évekre sem tudott összhangossá s mindkét nép számára egyaránt termékenyvé válni? Az okokat bizonyára nem csupán a világpolitikai helyzetben vagy egyes államférfiak rövidlátásában kell keresnünk, hanem elsősorban a két nemzet egymással szembenálló állam- és nemzetszemléletében. A liberális és individuálista csehszlovák államszemlélet nem akart az államon belül autonóm népi közösségekről tudni, még kevésbé közjogilag elismert nemzettestekről, hanem változatlanul az egyént tartotta az állam alkotóelemének. A németek ezzel szemben úgy látták, hogy a magános kisebbségi egyén teljesen erőtlen és súlytalan az államhatalommal szemben, érdekei megvédésére képtelen s ezért törekvésük hosszú éveken át a nemzetkisebbség közjogi személyi ségének elismerésére irányult. A cseh államfogalom változatlanul kitarzott a régi liberális és nemzetiségi fölfogás mellett s mindenkéfély helyezte az állam erejét s az állampolgári öntudat fontosságát, nem akart azonban arról tudomást venni, hogy az állam területének egyötöde németek által lakott föld. De ha erről tudomást is vett volna, akkor is kötelességszerűen harcolnia kellett a németiség visszaszorításáért, egyrészt mert minden más államnál jobban kellett éreznie a német népi gondolat megerősödésének hatását, másrészt mert a mult század két nagy cseh történetírója, *Hanka* és *Palacky* megfogalmazta cseh hivatástudat, melyet reálpolitikai síkon eszmeileg *Masaryk* műve tetőzött be, azt vallotta, hogy a cseh nemzetnek Isten és Husz János által elrendelt küldetése, hogy a németiség középeurópai terjeszkedése elé gátat állítson. Ez a fölfogás úgy látta, hogy a csehek és németek végzettszerűen állnak egymással szemben s a csehek sorsa a németiséggel való tragikus küzdelem, ahol a németiség képviseli a barbár erőszakot, a

csehek pedig a felvilágosodást, a nyugati civilizációt és az emberi jogokat. A huszita kor hagyományai éltek tovább abban a felfogásban, amely nem számolt azzal, hogy a cseh–német együttélés a történelem folyamán igen sokszor mutatott békés és harmonikus képet, sem azzal, hogy a német szellemiségnek mekkora nevelő és termékenyítő hatása volt a cseh életben. Hiszen a multban a közös cseh–német állam eszméje uralkodott, melyet mindkét nép a maga hazájának vallott, s a cseh nemzeti állam gondolata alig tekinthet egy évszázados *multra* vissza. Érthető, ha ez a felfogás, – amely különben a cseh tragédiának is okozója lett azáltal, hogy a figyelmet saját népének belső problémái helyett a hatalmas szomszéd felé irányította, anélkül, hogy az együttélés kérdését meg tudta volna oldani, – nem tudott az önálló cseh állam megalakítása után a szükséges tárgyilagossággal és elfogulatlansággal a németek felé fordulni s számukra a köztársaság keretei között szabad fejlődési lehetőséget biztosítani. A cseh nacionalizmus a történeti országokat jogi és történeti egységeknek tekintette s ha el is ismerte, hogy nem tekinthető valódi nemzeti államnak, úgy érezte, hogy ennek a nemzeti államnak valóságos kialakítása a feladata. Természetes, hogy ebben az államban a németiség jelenléte zavaró és kellemetlen volt. Ez a németiség beékelődött ide, a csehek nemzeti államába, hosszú karéjként fogta körül a cseh népet, pusztá jelenlétével is zavarta a csehek nemzeti életének kialakulását. Talán ma természetesnek látszik, hogy legokosabb megoldás a nemzeti állam fejlődése érdekében az lett volna, ha az idegen testként beékelődött németektől megszabadulnak. Ennek azonban ellene mondtak a történeti hagyományok. A csehek az *egész* történeti Csehország területére igényt tartottak, igényt tartott azonban annak egy részére a németiség is. Ladislav Rieger már 1880-ban, a *Národní Jednota Severoceska* alapítási felhívásában azt hirdeti, hogy „a csehek Csehország területén *mindenütt* otthon vannak” és „Csehországnak, éspedig az egész Csehországnak a cseh nemzet kizárólagos otthonává kell válnia”. Ez a felfogás azt vallotta, hogy az állam a cseheknek, mint államalkotó népnek, kizárólagos tulajdona, s ha a nemzetiségeknek bizonyos jogokat biztosít, azt korántsem kényszerből vagy kötelességből teszi, hanem csupán nagylelkűségből. Ennek a nacionalizmusnak az volt az érdeke, hogy a német népiség minél szűkebb határok közé szoruljon össze s ezért valóságos nemzeti küldetésnek tekintette a német vidékek népi egységének megbontását tervszerű cseh betelepítések által.

A csehek munkája nemzetük felébresztésére, irodalmuk, nyelvük, műveltségük megerősítésére 1831-ben indult meg, a *Malice česká* megalakításával, s hosszú évekig csupán saját népiségük védelmére szorított. Néhány évtized mulva azonban már megindul a küzdelem a csehek és németek között népiségük védelméért és 1880-ban a német és cseh egyletek szinte egymás munkáját megtermékenyítve, ugyanazonokon a területeken dolgoznak. Iskolák alapítása, óvodák létesítése, hetilapok, folyóiratok kiadása tanácsirodák szervezése, hitelszövetkezetek életrehívása, különféle szo-

ciális kezdeményezések jellemzik ezeknek az egyesületeknek tevékenységét. A németek már a század első évtizedében kezdenek arról panaszkodni, hogy a csehek munkája a védekezésből a német népiség elleni támadásba kezd átmenni és veszélyeztetni nemzeti érdekeiket. Ha ebben az időben tervszerű elnemzetlenítésről vagy a német nyelvterület nemzeti egységének megbontásáról még nem is lehetett komolyan beszélni, annál inkább lehet a háború óta, amikor megindult a cseh vándorlás a német területek felé s tíz év alatt már 150.000 cseh telepedett meg. A német „élettér” megbontására irányuló törekvés nem volt éppen eredménytelen, mint a statisztika adatai bizonyítják, 1921 és 1930 között a szudétanémet területen a német lakosság 2,6%-kal, a cseh lakosság viszont 28,9%-kal növekedett. A kérdés a németiség szempontjából nem csupán az asszimiláció lehetőségei miatt vált veszedelmessé, hanem azért is, mert a szudétanémet terület mezőgazdaságilag inkább szegény, élelmiszerbehozatalra szorul, felületét egyharmadában erdőségek borítják. Az iparosodás itt évszázados kényszer, de éppen emiatt a terület túlnépesedettnek tekinthető, ahonnan állandó elvándorlás folyik. A népsűrűség négyzetkilométerenként 123, amíg a köztársaság többi részén mindössze 101,5 volt.

A NÉMET POLITIKAI PÁRTOK kezdettől fogva közös alapon álltak abban a tekintetben, hogy az új államon belül nemzeti autonómiát akartak kivívni. Amilyen mértékben érezték ősi lakóhelyük, a „német élettér” veszélyeztetettségének növekedését, olyan mértékben követelték ennek az autonómiának megvalósítását s a „német élettér” elismerését. Igaz, hogy a cél felé vezető utat nem egységesen választották meg, s a németiség politikai pártjainak egyrésze 1926-ban politikailag a kormányban való aktivizmust vállalta. A negativisták azonban a cseh előnyomulással szemben a kemény védekezés álláspontjára helyezkedtek s nem akartak a cseh kormánnyal addig együttműködni, amíg külső vagy belső nyomásra nem adja meg a szudétanémeteknek az autonómiát. Eleinte az aktivizmusnak kedvezett a helyzet mind külpolitikai, mind lélektani szempontból, mikor azonban a pár éves kormánytámogatás nem hozott enyhülést, az aktivista pártok hamarosan elveszítik tömegeiket. A németiség általános elégedetlenségéből megszületik az ellenzéki pártok szövetezése, a szudétanémet párt, *Henlein* Konrádnak, a német tornászmozgalom megszervezőjének vezetése alatt s ez a párt az 1935. évi választásokon a parlament legnagyobb pártjává nőtt s egyre erélyesebben követelte a német népiség anyagi és szellemi önrendelkezési jogának megvalósítását. Nyilvánvaló volt már kezdettől fogva *Henlein* pártjának kapcsolata a birodalomban uralomrajtó új szellemmel s természetes, hogy nem csupán a gazdaságpolitika által előidézett nyomor, hanem az újjászülető nemzeti érzés ereje is hajtotta *Henlein* táborába a szudétanémetiséget. A mozgalom ereje egyre nagyobb, 1938-ban már havonta tízezzel iratkoznak be e pártba a németek, s májusban, amikor a helyzet már szinte a pattanásig

feszültté válik, a szudétanémet párt tagjainak száma meghaladja a 800,000-et s ez a szám a köztársaság összes német lakosságának egynegyedét jelentette. De voltak olyan körzetek, ahol a németiség 30–34 százaléka beiratkozott párttag volt, s a karlsbadi gyűlésen beszámoltak olyan helységekről is, ahol március hónapban a tagok száma megkétszereződött. Természetes, hogy egy ilyen mozgalom az állammal szemben is erősebb igényeket emelt s nem látta a nemzetiségi kérdést megoldhatónak sem a régi jogok kodifikálásával, sem a közművelődési autonomia biztosításával, hanem követelte az égető kérdések alapvető megoldását.

Henlein 1937 április 27-én hat fejezetből álló törvényjavaslatot terjesztett a parlament elé, melyben a nemzeti kisebbség közjogi személyiségének elismerését, a német élettér szabad fejlődésének biztosítását és közművelődési autonómiát követelt a csehszlovákiai németiség számára. Prága nem volt ezen az alapon hajlandó tárgyalni, a nemzetiségi kérdés megoldását tovább halogatta. A kérdés megoldása bizonyára még sokáig késett volna, ha Ausztriának bekebelezése a birodalomba nem teremt új helyzetet. Ausztria megszűnte azonban még közvetlenebb kapcsolatba hozta a csehek a birodalommal, melynek nyomása most már három oldalról nehezedett a köztársaságra, s természetes módon fokozta a szudétanémetiség igényeit is. Az Anschluss folytán az öntudatában megerősödött szudétanémetiség elégedetlensége a tavasz folyamán véres zavargásokban robbant ki s a feszült helyzetet fokozta, hogy a kormány által kilátásba helyezett nemzetiségi statutum egyre késett. A szudétanémet párt álláspontjának és igényeinek pontos megszövegezése céljából Karlsbadban április 23 és 24-én nagygyűlést tartott, ahol már leléptek az alkotmányosság alapjáról és kijelentették, hogy ők nem kisebbségek, melynek kisebbségi jogok járnak, s ha nem kapják meg ugyanazokat a jogokat, amelyeket a csehek élveznek, nem vállalhatják ugyanazokat a kötelezettségeket sem. Henlein híres karlsbadi beszédében a németiség követeléseit nyolc pontban foglalta össze: 1. A német népcsoport a cseh néppel teljes egyenjogúságot és egyenrangúságot élvezzen az államban; 2. Abból a célból, hogy ez az egyenjogúság érvényre is jusson, a német népcsoport közjogi személyisége elismerendő; 3. A német településsterület (a sokat emlegetett „élettér”) elismerése és megállapítása; 4. A közélet minden ágában a németiség önkormányzatának kiépítése, amennyiben a németiség érdekeit és ügyeit foglalja magában; 5. Azoknak az állampolgároknak részére, akik a maguk népének nyelvterületén kívül élnek, törvényes védelmi intézkedések foganatosítása; 6. A németiséggel szemben 1918 óta elkövetett igazságtalanságok megszüntetése és az ezáltal okozott károk jóvátétele; 7. Elismerése és keresztülvitele ennek az elvnek: német vidéken német közhivatalnok; 8. A német néphez és a német világnézethez való tartozás teljes szabadságának elismerése, Henlein hangoztatta, hogy nem maximális követeléseket állított fel, hanem elengedhetetlen feltételeket, nem akar előjogokat egyetlen csehszlovákiai népcsoporttal szemben sem, de azt sem akarja, hogy kevesebb joga legyen a németiségnek, mint má-

soknak. „Nem akarunk meghódítani cseh lakosságu területeket, de a saját területeinket nem akarjuk elveszteni. Semmi olyant nem követelünk, ami nem lenne összhangban a népek önrendelkezési jogával, bár meg kell állapítanunk hogy nemcsak a cseh népnek és a cseh államnak van integritása, hanem a szudétanémetységnek és a szudétanémet területnek is, s ezt az integritást húsz év óta folytonosan sértik”.

A helyzet gyors cselekvést követelt, hiszen május 21-én, két egervidéki német földműves lelövése után, a feszültség szinte háborus kirobbanásig feszült. Tárgyalások indultak és tervezetek készültek a nemzetiségi kérdés megoldására, de ezek a törekvések már elkésettnek látszottak. A nemzetiségi kérdés Csehszlovákia régi keretei között már nem volt megoldható. A tárgyalások rendjén Henlein még egyszer leszögezte minimális követeléseit, melyek nagyjában a karlsbadi pontok keretei között mozogtak. A követelések között szerepeit az állami terület átépítése és a cseh, szlovák, német és magyar népterületek határainak megállapítása, a nemzetiségek saját közigazgatásának és adószedésének, valamint külön országgyűlésének engedélyezése; az állam területén a végrehajtó hatalom a köztársasági elnök és a kormány kezében van, de minden nemzetnek külön vezetője is van, aki a kormánynak hivatalból tagja. A felsőbb bíróságokon nemzeti osztályok állítandók fel. Minden nemzetnek csak hozzátartozó közalkalmazottja lehet. És így tovább. A tárgyalások ebben az időben már kilátástalanoknak látszottak s nyilvánvaló volt, hogy a kérdés rendezésével a csehszlovák kormányzat elkésett, megoldást már csak a szudétanémetységnek a birodalomhoz csatolása hozhat. A kérdést végeredményben néma szudétanémetiség és a csehszlovák kormány, hanem a világpolitikai tényezők döntötték el.

AMILYEN TÉVEDÉS a szudétanémetiség törekvéseinek sikerét kizárólag Henlein mozgalmának tulajdonítani, éppen annyira helytelen ennek a mozgalomnak jelentőségét lebecsülni, csupán azért, mert a döntést végeredményben a német birodalom állásfoglalása hozta meg. A németiség Csehszlovákiában számos erős és eredményesen működő szervezetet épített fel magának, melyek nélkül aligha léphetett volna fel komoly súllyal a hatalommal szemben. *Kulturverband*-juk – melyet Emkénk-vel lehetne célkitűzés szempontjából összehasonlítani – nevelési és iskolaügyekkel foglalkozott s valamelyes államsegélyt is élvezett. Bevételeinek nagyrésztét azonban a tagok adták össze, de a tagdíjakon kívül adományok tizperces gyűjtések, stb. is növelték a jövedelmét. Az egyesületnek közel félmillió tagja volt és évi költségvetése ötvenmillós keretben mozgott. A *Bund der Deutschen* főleg a németiség gazdasági védelmét tartotta céljának s kezdeményezéséből születtek meg az utolsó évek inségakciói, a gyermekvédelmi munka és az állásközvetítés. Tagjainak száma megközelítette a háromszáz ezret. A *német tornászmozgalom* a német politikai egységek előkészítője; a szervezet 110,000 tagja, belső fegyelmet illetően, szinte külön hadseregnek volt tekinthető. Ezek az intézmények egymás-

tól függetlenül, bár hasonló szellemben működtek; központi szervük a *Deutsch Politisches Arbeitsamt*. Ezt valamennyi polgári alapon álló német politikai párt támogatta. Itt történt külön szakosztályokban a népszervezés a jogvédelem, az anyanyelv védelme, a statisztikai adatok feldolgozása. A politikai egység megvalósulása után ez a szerv beolvadt a szudétanémet-pártba s 50 tisztviselőt foglalkoztató irodáiból indult ki a némettség minden politikai akciója. A többi közművelődési, tudományos és társadalmi jellegű szervezetek továbbra is egymástól függetlenül dolgoztak ez év tavaszáig, amikor Aussigban gyűlést tartottak, s leszögezték, hogy a némettség ellen irányuló totális jellegű támadásokkal szemben csak totális eszközökkel és szervezetekkel lehet védekezni, s ebből a célból kimondták, hogy az összes szervezetek és intézmények egységes elv, terv és célok szerint irányítandók s ezért szükséges az összes szervezeteknek az összefogása egy *szudétanémet szövetség*-ben. Ezek a szervezetek szervezetileg továbbra is megtartották önállóságukat, e lényegében azonban működésüket a szudétanémet-párt szempontjainak rendelték alá. De ennek a határozatnak gyakorlati jelentősége már alig lehetett. Pár hónap múlva a szudétanémettség egyesült a birodalommal s történelmének új korszakába lépett.

VITA SÁNDOR